

10.48315/qgl.2026.579982.1363

فصلنامه «دولت و حقوق»، دوره ۷، ویژه‌نامه جنگ رمضان ۱۴۰۵، صص. ۱۵۰-۱۲۹

بی‌طرفی در حقوق بین‌الملل مخاصمات و حق دفاع مشروع ایران در مقابله با پایگاه‌های نظامی متخاصمین در قلمرو دولت‌های حاشیه خلیج فارس در جنگ چهل‌روزه

احمد رضا آذرپندار*

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

با آغاز حملات مسلحانه ایالات متحده و اسرائیل به ایران، دولت‌های حاشیه خلیج فارس، بیانه‌هایی مبنی بر بی‌طرفی صادر کردند. اصل بی‌طرفی در حقوق بین‌الملل، دولت‌های بی‌طرف را ملزم به خودداری از کمک به متخاصمین و ممانعت از استفاده نظامی از قلمرو خود می‌کند؛ با این حال دولت‌های مزبور، میزبان پایگاه‌های نظامی ایالات متحده در منطقه بوده‌اند که در زمان مخاصمات مسلحانه چالش‌های حقوقی فراوانی را در پی دارد. سوالی که اینجا مطرح می‌شود آن است که آیا وجود این پایگاه‌ها و همچنین انجام عملیات‌های نظامی از پایگاه‌ها، وضعیت بی‌طرفی این دولت‌ها را مخدوش می‌سازد و آیا ایران حق دفاع مشروع در مقابل این عملیات‌ها را در قلمروی استقرار پایگاه‌های نظامی دارد یا خیر؟ روش پژوهش در این مقاله توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌های آن به شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی با واکاوی معاهدات و منابع حقوق بین‌الملل گردآوری و تحلیل شده است. این مقاله با استناد به کنوانسیون‌های لاهه و منشور ملل متحد، معتقد است که در صورت ناتوانی یا بی‌میلی دولت‌های میزبان در کنترل پایگاه‌های متخاصم، این پایگاه‌ها به اهداف نظامی تبدیل شده و دولت ایران حق دارد برای دفع قطعی تهدیدات، در چارچوب حق ذاتی دفاع مشروع و با در نظر داشتن اصول بنیادین حقوق بشردوستانه، تاسیسات متخاصم در خاک کشورهای حاشیه خلیج فارس را مورد هدف قرار دهد.

واژگان کلیدی

اصل بی‌طرفی، پایگاه‌های نظامی، حقوق مخاصمات مسلحانه، دفاع مشروع، کنوانسیون‌های لاهه.

* دانش‌آموخته دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
a_azarpendar@sbu.ac.ir

مقدمه

جنگ چهل‌روزه در واپسین روزهای سال ۱۴۰۴ و نخستین ماه‌های ۱۴۰۵، عرصه تقابل مستقیم نظامی میان جمهوری اسلامی ایران و ائتلاف آمریکا-اسرائیل را رقم زد. هم‌زمان با حملات سنگین هوایی و موشکی ایالات متحده و اسرائیل به زیرساخت‌های دفاعی و هسته‌ای ایران، دولت‌های حاشیه خلیج فارس اعلامیه‌هایی صادر کرده، بر بی‌طرفی و خودداری از هرگونه مشارکت در این مخاصمه تأکید نمودند (arabcenter, 2026). با این حال، تنها ساعاتی بعد، داده‌های راداری، ردگیری پروازها و گزارش‌های اطلاعاتی نیروهای مسلح ایران نشان داد که شبکه پایگاه‌های نظامی آمریکا در این کشورها نه تنها غیرفعال نشده، بلکه به مراکز اصلی فرماندهی، پرتاب، سوخت‌رسانی و هدایت حملات علیه خاک ایران تبدیل شده است (Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations, 2026, UN Doc. S/2026/121). بدین ترتیب، شکاف عمیقی میان «بی‌طرفی اعلامی» و «واقعیت عملیاتی» پدیدار گشت.

اصل بی‌طرفی (Neutrality) یکی از مفاهیم بنیادین در حقوق بین‌الملل عمومی و حقوق مخاصمات مسلحانه است که به وضعیت حقوقی خاصی اطلاق می‌گردد که در آن یک دولت حاکم تصمیم می‌گیرد در مخاصمه مسلحانه بین‌المللی میان دو یا چند دولت متخاصم، مشارکتی نداشته باشد. هدف غایی از تأسیس این نهاد حقوقی، محدود کردن دامنه درگیری‌های نظامی، حفظ روابط تجاری و دیپلماتیک، حفاظت از تمامیت ارضی و ثبات قلمروهای خارج از میدان نبرد است (Solis, 2021: 285 et seq). این وضعیت، شبکه‌ای پیچیده از حقوق و تکالیف متقابل را میان دولت بی‌طرف و طرف‌های درگیر ایجاد می‌کند که برخورداری از حقوق و مصونیت‌های آن، مشروط به انجام دقیق تکالیف محوله است (Bothe, 2021). در جنگ چهل‌روزه، این قواعد بلافاصله به آزمونی سخت برای پایتخت‌های عربی حوزه خلیج فارس تبدیل شد؛ آزمونی که به زعم بسیاری از ناظران و بر اساس مستندات ارائه‌شده از سوی ایران، در آن ناکام ماندند.

شالوده حقوقی و تبلور قطعی این اصل به‌طور عمده در کنفرانس‌های صلح لاهه و در دو سند بنیادین، یعنی «کنوانسیون پنجم در ارتباط با حقوق و تکالیف قدرت‌های بی‌طرف در جنگ زمینی» و «کنوانسیون سیزدهم در جنگ دریایی» مصوب ۱۹۰۷ تدوین شده است. دیوان بین‌المللی دادگستری در آرای متعدد خود، از جمله در «رأی مشورتی تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای» (سال ۱۹۹۶)، تأیید نموده است که قواعد بنیادین مندرج در این کنوانسیون‌ها به دلیل

رویه مستمر دولت‌ها، امروزه به عنوان «حقوق بین‌الملل عرفی» شناخته شده و برای تمامی تابعان حقوق بین‌الملل الزام‌آور عام‌الشمول هستند (International Court of Justice, 1996: para. 89) (Clapham, 2021: 142 et seq). اگرچه حقوق هوایی در آن زمان مدون نشده بود، اما دکترین حقوقی این اصول بنیادین را به فضای هوایی دولت‌های بی‌طرف نیز تسری داده‌اند. اما آنچه در میدان نبرد چهل‌روزه نمود یافت را می‌توان نقض سیستماتیک و گسترده این قواعد عرفی دانست؛ عبور ده‌ها فروند جنگنده و هواپیمای سوخت‌رسان از حریم هوایی کشورهای مدعی بی‌طرفی و استفاده لجستیکی از فرودگاه‌ها و بنادر آن‌ها، ماهیت حقوقی منازعه را از یک مخصصه دوجانبه به بحرانی منطقه‌ای با مسئولیت مستقیم دولت‌های میزبان تغییر داد.

بر اساس قواعد لاهه، مبانی حقوقی بی‌طرفی بر سه اصل بنیادین استوار است: اول، «عدم جانب‌داری» که مستلزم رفتار برابر با همه متخاصمین است؛ دوم، «خودداری» از ارائه هرگونه کمک نظامی مستقیم یا غیرمستقیم؛ سوم، تکلیف ایجابی «ممانعت» که دولت بی‌طرف را مکلف می‌سازد با اعمال حاکمیت مؤثر، از سوءاستفاده متخاصمین از خاک خود جلوگیری کند. در همین راستا، کنوانسیون پنجم لاهه ضمن تأکید بر غیرقابل تعرض بودن قلمرو دولت‌های بی‌طرف (ماده ۱)، عبور دادن نیروها و تجهیزات نظامی متخاصمین (ماده ۲) و ایجاد تأسیسات ارتباطی نظامی یا مراکز سربازگیری (مواد ۳ و ۴) را در خاک آن‌ها ممنوع کرده و در ماده ۵ دولت بی‌طرف را مکلف به جلوگیری از این اعمال می‌داند (International Conferences (The Hague), 1907: arts 1-5 (Corn, 2019: 412 et seq)). به طور مشابه، کنوانسیون سیزدهم لاهه استفاده متخاصمین از بنادر و آب‌های بی‌طرف به عنوان «پایگاه عملیات دریایی» را ممنوع کرده و محدودیت‌های سخت‌گیرانه‌ای برای توقف (حداکثر ۲۴ ساعت)، سوخت‌گیری و تعمیرات ناوهای جنگی متخاصم وضع نموده است تا قلمرو بی‌طرف هیچ‌گونه نقش لجستیکی برای ماشین جنگی طرفین ایفا نکند (International Conferences (The Hague), 1907: arts 5, 12 & 17-20 (Dinstein, 2022: et seq)).

با توجه به بروز وضعیت «جنگ مادی» میان ایالات متحده و اسرائیل از یک سو و ایران از سوی دیگر و فراتر رفتن سطح درگیری‌ها از آستانه درگیری‌های محدود (International Committee of the Red Cross, 1949, Common Article 2)، مسئله وضعیت حقوقی دولت‌های ثالث - به‌ویژه دولت‌های حاشیه خلیج فارس - اهمیت فزاینده‌ای یافته است. قابل ذکر است، اعمال حقوق بی‌طرفی خودکار نیست، بلکه مستلزم احراز مقیاس مخصصات و اتخاذ رویه عملی از سوی دولت‌های ثالث است (Dinstein, 2022). یکی از چالش‌برانگیزترین مباحث در این زمینه، وضعیت قلمرو دولت بی‌طرفی است که میزبان پایگاه‌های نظامی یکی از طرفین متخاصم

می‌باشد. در صورتی که یک دولت بی‌طرف، خواسته یا از روی ناتوانی، اجازه دهد که از پایگاه‌های نظامی موجود در خاک خود برای انجام حملات، سازماندهی نظامی، یا پشتیبانی مستقیم لجستیکی علیه طرف دیگر محاصره استفاده شود، اصول بی‌طرفی خود را نقض کرده است (Corten, 2016) (Clapham, 2021).

این مقاله با رویکردی توصیفی-تحلیلی تلاش می‌کند تا به این پرسش حقوقی پاسخ دهد که در صورت نقض عملی بی‌طرفی از طریق استفاده متخاصمین از پایگاه‌های مستقر در خاک کشورهای حاشیه خلیج فارس، وضعیت حقوقی آن کشورها چگونه تغییر می‌یابد و آیا ایران در این شرایط حق دفاع مشروع از خود را دارد؟ در چنین شرایطی، تقاطع قواعد بی‌طرفی با حق ذاتی دفاع مشروع (مندرج در ماده ۵۱ منشور ملل متحد) نیازمند بررسی و تدقیق است. بر همین مبنا، مقاله حاضر پس از تبیین این مقدمات و چارچوب‌ها، به تعهدات بنیادین دولت‌های بی‌طرف در حقوق بین‌الملل محاصرات پرداخته، سپس وضعیت حقوقی بین‌المللی پایگاه‌های نظامی در دولت‌های بی‌طرف را بررسی نموده و در نهایت، پایگاه‌های نظامی دولت‌های حاشیه خلیج فارس را به عنوان مطالعه موردی در تقابل نظامی میان ایالات متحده، اسرائیل و ایران مورد تحلیل قرار می‌دهد.

۱. مبانی حقوقی بی‌طرفی در حقوق بین‌الملل

همان‌گونه که پیش از این ذکر شد، بی‌طرفی بر سه اصل بنیادین «عدم جانب‌داری»، «خودداری» و «ممانعت» استوار است. نقض هر یک از این اصول، مصونیت حقوقی قلمروی به‌ظاهر بی‌طرف را با چالش‌های جدی مواجه می‌سازد و حق دفاع مشروع را برای دولت متضرر فراهم می‌آورد. جنگ چهل‌روزه مصداقی عینی از نقض هم‌زمان هر سه اصل بود.

۱-۱. اصول سلبی بی‌طرفی: «عدم جانب‌داری» و «خودداری»

وضعیت بی‌طرفی در گام نخست بر پایه دو ستون سلبی استوار است که محدودیت‌های شدیدی را بر ارکان حاکمیتی دولت ثالث تحمیل می‌کنند. این دو اصل، مرزهای رفتار مشروع یک دولت غیردرگیر را در مواجهه با متخاصمین ترسیم می‌کنند.

۱-۱-۱. تحلیل موسع اصل «عدم جانب‌داری»

اصل «عدم جانب‌داری» روح حاکم بر مفهوم بی‌طرفی است و ایجاب می‌کند که دولت ثالث در تمامی تعاملات حقوقی، دیپلماتیک و عملیاتی خود با طرفین متخاصم، رویکردی کاملاً مساوی، متوازن و بدون تبعیض اتخاذ نماید. این اصل به معنای فقدان هرگونه سوگیری در اعمال مقررات

حاکمیتی و محدودیت‌های سرزمینی است (US DoD, 2023: 969). در این راستا، تساوی در اعمال محدودیت‌ها یک الزام اساسی است؛ بر اساس ماده ۹ کنوانسیون پنجم در جنگ زمینی (International Conferences (The Hague) V, 1907: art 9) و ماده ۹ کنوانسیون سیزدهم لاهه در جنگ دریایی مصوب ۱۹۰۷ (International Conferences (The Hague) ۱۹۰۷: art 9)، هرگونه رویه، محدودیت یا شرطی که یک دولت بی‌طرف در خصوص اموری نظیر عبور و مرور، توقف کشتی‌ها، دسترسی به بنادر یا استفاده از حریم هوایی وضع می‌کند، باید به طور کاملاً یکسان در مورد تمامی اطراف درگیر در مخاصمه اعمال شود. به عنوان مثال، اگر دولت بی‌طرف تصمیم می‌گیرد بر اساس مواد ۱۲ تا ۱۴ کنوانسیون سیزدهم، زمان توقف کشتی‌های جنگی یکی از متخاصمین در بنادر خود را به ۲۴ ساعت محدود نماید یا سوخت‌گیری آن‌ها را صرفاً به میزان رسیدن به نزدیک‌ترین بندر خودی محدود کند، این قاعده باید بدون هیچ‌گونه استثنایی برای طرف دیگر مخاصمه نیز اجرا شود.

دولت‌های حاشیه خلیج فارس نه تنها از حریم هوایی خود برای حملات علیه ایران استفاده کردند، بلکه در مواردی مانند امارات متحده عربی، گزارش‌ها حاکی از مشارکت مستقیم در حملات است. امارات متحده عربی فراتر از نقش دفاعی سنتی خود عمل کرده و حملات مستقیمی را در خاک ایران انجام داده است (Junaid Khan, 2026). این اقدام نقض فاحش اصل عدم جانبداری است و نشان می‌دهد که دولت میزبان عملاً خود به یکی از طرفین مخاصمه پیوسته است. علاوه بر این، در زمینه تمایز عدم جانبداری عملیاتی از بی‌طرفی ایدئولوژیک، باید توجه داشت که حقوق بین‌الملل از دولت‌ها (و به طریق اولی از شهروندان آن‌ها) نمی‌خواهد که در افکار عمومی، رسانه‌ها یا گرایش‌های سیاسی خود نسبت به متخاصمین بی‌تفاوت باشند. آنچه الزام‌آور است، عدم جانبداری در «عملکرد حاکمیتی» است. دولت بی‌طرف نباید اجازه دهد که همدردی سیاسی یا فشارهای افکار عمومی داخلی به نفع یکی از اطراف، منجر به تقنین قوانینی شود که تسهیل‌کننده عملیات نظامی آن طرف یا ایجاد مانع برای طرف مقابل باشد (seger, 2014: 250 et seq). یکی از غامض‌ترین مباحث در دکتترین حقوقی در همین زمینه، چالش «تساوی شکلی» در برابر «تساوی ماهوی» است. حقوق بین‌الملل در اجرای قواعد بی‌طرفی صرفاً بر تساوی شکلی تأکید دارد؛ یعنی قانون مصوب دولت بی‌طرف روی کاغذ نباید تبعیض‌آمیز باشد، حتی اگر اجرای آن در عمل تأثیرات کاملاً نامتقارنی بر متخاصمین بگذارد (Bothe, 2021).

در حالی که دولت‌های حوزه خلیج فارس به طور علنی جنگ اسرائیل و آمریکا علیه ایران را محکوم نکرده‌اند، حملات ایران به پایگاه‌های آمریکا در خاک خود را نقض حاکمیت ملی و حقوق بین‌الملل خوانده‌اند. برای نمونه، در جریان حملات ایران به پایگاه‌های متخاصم در کویت

در خرداد ۱۴۰۵، کویت این حملات را «یک نقض خطرناک و تشدید غیرقابل قبول» و «تجاوز مستقیم» به حاکمیت خود توصیف کرد و امارات متحده عربی نیز اعلام کرد که «ما با تمام قلب با کشور خواهرمان، کویت، همبستگی داریم. امنیت آن، امنیت ماست» (Vujanovic, 2026). این موضع‌گیری در حالی صورت می‌گیرد که واکنش مشابهی نسبت به استفاده از پایگاه‌هایشان برای حمله به ایران وجود ندارد و خود نمونه‌ای از رفتار نابرابر است.

۱-۲. واکاوی اصل «خودداری» (Abstention) و چالش‌های نوین

در کنار عدم جانب‌داری، اصل «خودداری» قرار دارد که به معنای امتناع مطلق تمامی ارکان حاکمیتی دولت بی‌طرف (اعم از قوه مجریه، مقننه، قضاییه و نیروهای مسلح) از ارائه هرگونه کمک مستقیم یا غیرمستقیم به ماشین جنگی اطراف مخاصمه است. در حالی که اصل نخست ناظر بر نحوه تعامل برابر با متخاصمین بود، اصل خودداری ناظر بر انفعال و عدم مداخله مطلق ارگان‌های دولتی است.

در این چارچوب، تأمین لجستیک نظامی و تسلیحات توسط ارکان دولتی مطلقاً ممنوع است. منطبق بر ماده ۶ کنوانسیون سیزدهم لاهه مصوب ۱۹۰۷، دولت بی‌طرف اکیداً از تأمین، فروش یا اهدای ناوهای جنگی، مهمات، تجهیزات نظامی و هرگونه اقلام جنگی به هر یک از اطراف متخاصم منع شده است (International Conferences (The Hague) XIII, 1907: art 6). این ممنوعیت گستره وسیعی دارد و علاوه بر تسلیحات، شامل ارائه کمک‌های مالی بلاعوض، تخصیص وام‌های دولتی برای مقاصد نظامی و همچنین اشتراک‌گذاری داده‌های اطلاعاتی و جاسوسی دارای ارزش تاکتیکی در میدان نبرد نیز می‌شود.

شواهد خبری صراحتاً بیان می‌کنند که تشدید مخاصمات منطقه‌ای و تبدیل برخی پایگاه‌ها به نقاط پرتاب برای عملیات نظامی، آن‌ها را به بخشی از معادله مخاصمه تبدیل کرده است (Xinhua, 2026). پایگاه‌های آمریکا علاوه بر اینکه برای پرتاب موشک یا پرواز جنگنده عمل کرده‌اند، همچنین به عنوان مراکز اطلاعاتی و لجستیکی حیاتی عمل می‌کرده‌اند. گزارش‌ها از آن حکایت دارد که در جنگ ۴۰ روزه، پایگاه‌های نظامی آمریکا در امارات متحده عربی (الظفره) به عنوان مرکز کلیدی برای هواپیماها، اطلاعات، سوخت‌رسانی و عملیات لجستیکی آمریکا عمل کرده است (Junaid Khan, 2026).

از سوی دیگر، یکی از ظرایف و نقاط بحث‌برانگیز حقوق بی‌طرفی کلاسیک، تفکیک «اعمال حاکمیتی» از «اعمال اشخاص خصوصی» (ماده ۷ کنوانسیون‌های پنجم و سیزدهم) است. در حقوق سنتی، دولت بی‌طرف ملزم نیست که اشخاص حقیقی یا شرکت‌های خصوصی فعال در قلمرو خود

را از تجارت تسلیحات با متخاصمین منع کند، مشروط بر اینکه این تجارت برای همه متخاصمین به طور برابر آزاد باشد و این اقلام در قالب قاچاق سازمان‌یافته دولتی صورت نگیرد. با این حال، در حقوق بین‌الملل مدرن این تفکیک با چالش‌های جدی مواجه است. در درجه اول درهم‌تنیدگی صنایع نظامی و دولت بروز می‌یابد؛ با توجه به انحصار عملی دولت‌ها در صدور مجوز صادرات تسلیحات راهبردی و وابستگی صنایع نظامی به بودجه‌های دولتی، مرز میان صادرات خصوصی و دولتی بسیار کمرنگ شده است. اگر صنایع نظامی تحت کنترل یا نظارت مستقیم دولت باشند، صدور مجوز صادرات نظامی به متخاصمین نقض فاحش اصل خودداری است (Zugliani, 2024: 395-398).

در درجه دوم موضوع کالاهای دومانظوره مطرح می‌شود؛ پیشرفت فناوری باعث شده بسیاری از اقلام تجاری (نظیر ریز تراشه‌ها، سیستم‌های ناوبری مدنی و قطعات مخابراتی) کاربرد مستقیم در تولید تسلیحات پیدا کنند. سکوت یا انفعال هدفمند دولت بی‌طرف در قبال صادرات انبوه این کالاهای توسط بخش خصوصی به یکی از متخاصمین، می‌تواند به عنوان نقض غیرمستقیم اصل خودداری تفسیر گردد (Cordey & Kohler, 2021: 29-36). در پایان نیز، زیرساخت‌های نوین و فضای سایبر خودنمایی می‌کنند؛ اصل خودداری در عصر حاضر فراتر از تجهیزات فیزیکی است (Jensen, 2012: 816 et seq). این اصل ایجاب می‌کند دولت بی‌طرف به هیچ وجه از زیرساخت‌های دولتی و انحصاری خود مانند شبکه‌های ارتباطی نظامی، سیستم‌های راداری، یا ماهواره‌های دولتی برای هدایت آتش یا شناسایی مواضع دشمن به نفع هیچ‌یک از متخاصمین استفاده نکند. در دکتترین مدرن، حتی اجازه دادن به یک متخاصم برای استفاده از زیرساخت‌های سایبری دولتی کشور بی‌طرف به منظور اجرای حملات سایبری علیه طرف دیگر، به منزله مشارکت مستقیم حاکمیت در مخاصمه ارزیابی شده و وضعیت بی‌طرفی را ساقط می‌کند (Dinstein, 2022: 310 et seq).

اصول خودداری و ممانعت ایجاب می‌کند دولت بی‌طرف اجازه ندهد زیرساخت‌هایش به هدف نظامی تبدیل شود؛ اما شواهد نشان می‌دهد این اتفاق رخ داده است. در گزارشی از وبسایت نظامی Air & Space Forces Magazine تأیید شده که مرکز عملیات هوایی ترکیبی در پایگاه هوایی العدید قطر، مرکزی که برای بیش از دو دهه رهبری کمپین‌های هوایی آمریکا را بر عهده داشت، در هفته‌های اولیه جنگ با چندین موشک ایرانی مورد اصابت قرار گرفت و از کار افتاد (Gordon, 2026). همچنین سفیر ایران در نیجریه به صراحت اعلام کرد که حملات ایران علیه کشورهای حاشیه خلیج فارس، واکنشی به استفاده آمریکا از پایگاه‌های آنها برای انجام عملیات نظامی علیه ایران است و «از آن پایگاه‌ها و تاسیسات، آنها اکنون در حال

انجام عملیات نظامی علیه کشورم از پایگاه‌هایی در کویت، عربستان سعودی، امارات متحده عربی و بحرین هستند» (Goli Innocent, 2026).

۲-۱. اصل ایجابی «ممانعت» و چالش‌های استقرار پایگاه‌های نظامی در قلمرو بی‌طرف

اصل «ممانعت» را می‌توان حیاتی‌ترین و پویاترین بخش در تحلیل وضعیت پایگاه‌های نظامی خارجی از منظر حقوق بین‌الملل دانست. در حالی که اصول دیگر مرتبط با وضعیت بی‌طرفی غالباً ماهیتی سلبی دارند و دولت‌ها را از انجام برخی اقدامات بر حذر می‌دارند، اصل ممانعت یک تعهد کاملاً ایجابی، فعال و مستمر است. این اصل حقوقی ایجاب می‌کند که دولت بی‌طرف با اتکا به تمام قوای حاکمیتی، ظرفیت‌های امنیتی و توان نظامی خود، به شکلی پیشگیرانه و قاطع از هرگونه نقض بی‌طرفی در قلمرو سرزمینی خود توسط متخاصمین جلوگیری کند. در راستای دفاع از مصونیت مطلق تمامیت ارضی، مواد ۱ تا ۵ کنوانسیون پنجم لاهه مصوب ۱۹۰۷ با صراحتی بی‌بدیل تصریح می‌کنند که قلمرو دولت‌های بی‌طرف غیرقابل نقض است و هیچ‌یک از طرفین متخاصم حق ندارند نیروهای مسلح، مهمات یا تدارکات لجستیکی خود را از خاک، حریم هوایی یا آب‌های سرزمینی دولت بی‌طرف عبور دهند (Roberts & Guelff, 2000: 85-87). در همین چارچوب، ماده ۵ کنوانسیون پنجم لاهه صراحتاً مقرر می‌دارد که دولت بی‌طرف موظف است هرگونه تلاش برای عبور، ایجاد پایگاه نظامی جدید، یا استفاده عملیاتی از خاک خود را متوقف کند؛ این تکلیف حقوقی به قدری بنیادین است که بر اساس ماده ۱۰ همین کنوانسیون، حتی توسل به مقاومت مسلحانه و استفاده از نیروی قهریه توسط دولت بی‌طرف برای اجرای آن، به هیچ عنوان عمل خصمانه یا ورود به جنگ تلقی نمی‌شود، بلکه صرفاً اعمال مشروع حق حاکمیت ارزیابی می‌گردد (International Conferences (The Hague), 1907: arts 1-5 & 10).

با این حال، اجرای این اصل سخت‌گیرانه بر اساس معیار شناخته‌شده «مراقبت مقتضی» (Due Diligence) ارزیابی می‌شود و یک تعهد به نتیجه مطلق به‌شمار نمی‌آید. این بدان معناست که حقوق بین‌الملل از دولت بی‌طرف انتظار ندارد که در برابر هرگونه نقض پنهانی یا غیرقابل پیش‌بینی، مسئولیت مطلق داشته باشد، بلکه دولت بی‌طرف باید با ارائه مستندات متقن ثابت کند که از تمامی ابزارها، ظرفیت‌های اطلاعاتی و توان نظامی در دسترس خود برای جلوگیری از نقض حریم خود استفاده کرده است (حسینی و رهایی، ۱۴۰۳: ۱۱۵-۱۱۸).

تعهدات زیرساختی، بی‌طرفی واقعی را ناممکن می‌کند. تحلیل «بنیاد مارشال آلمان» (GMFUS) با اشاره به «پارادوکس بی‌طرفی» (neutrality paradox) تأکید می‌کند که تعهدات فیزیکی و زیرساختی کشورهای حوزه خلیج فارس به ایالات متحده، اتخاذ یک بی‌طرفی سیاسی

واقعی را ناممکن ساخته است. این گزارش تصریح می‌کند که نمی‌توان به‌سادگی در شب و در زمان آتش‌باران، میزبان پایگاه‌های هوایی بزرگ یا ناوگان‌های دریایی نبود (Ghanem, 2026). همچنین نشریه فارین پارسی در گزارشی این وضعیت را از نظر سیاسی بی‌طرف اما در عمل درگیر توصیف کرده است و آن را نقض جدی تعهدات بی‌طرفی ارزیابی می‌کند (Khalid al-Jaber, 2026). بیانیه‌های عدم استفاده از خاک با واقعیت میدانی در تضاد است. جنگ آمریکا و ایران یک تنش اساسی در قوانین بی‌طرفی را آشکار ساخته است: هنگامی که یک کشور میزبان پایگاه‌های نظامی دائمی خارجی است، اعتبار ادعای بی‌طرفی آن به شدت با چالش مواجه می‌شود. قلمرو بی‌طرفی نمی‌تواند به سکویی برای عملیات نظامی یک طرف متخاصم تبدیل شود و دولت‌های بی‌طرف باید از چنین استفاده‌ای از قلمرو خود جلوگیری کنند، اما شبکه پایگاه‌های آمریکایی به یک آزمون استرس برای این قاعده تبدیل شده‌اند (Kudrin, 2026).

پیچیده‌ترین حالت در تحلیل این مناسبات زمانی رخ می‌دهد که پیش از آغاز یک مخاصمه مسلحانه، یک دولت متخاصم بر اساس توافقنامه‌های دوجانبه یا چندجانبه امنیتی، پایگاه نظامی فعال در خاک دولت بی‌طرف داشته باشد. حضور پایگاه‌های نظامی خارجی در قلمرو یک دولت مستقل، یکی از غامض‌ترین گره‌های حقوق بین‌الملل را در زمان وقوع مخاصمات مسلحانه ایجاد می‌کند. این پیچیدگی ناشی از تقاطع و درگیری سه مفهوم بنیادین حقوقی است: حق حاکمیت ذاتی دولت میزبان، حق برخورداری از مصونیت قلمرو در پرتو وضعیت بی‌طرفی و الزامات سخت‌گیرانه حقوق مخاصمات مسلحانه (حقوق بشردوستانه بین‌المللی) در خصوص تفکیک اهداف نظامی مشروع از اهداف غیرنظامی. در زمان صلح، استقرار پایگاه‌های نظامی خارجی بر اساس موافقت‌نامه‌های دفاعی، تجلی مستقیم و بلامنازع حق حاکمیت دولت میزبان تلقی می‌شود و هر دولت مستقلی این حق را دارد که بخشی از قلمرو خود را برای استقرار نیروهای متحد خویش اختصاص دهد. اما با شلیک نخستین گلوله و آغاز مخاصمه، اصل ممانعت ایجاد می‌کند که دولت میزبان فوراً هرگونه استفاده تهاجمی، اطلاعاتی و عملیاتی از آن پایگاه‌ها را ممنوع کرده و با اعمال نظارت دقیق نظامی و امنیتی، اطمینان حاصل کند که این اماکن صرفاً جنبه حضور استقراری و غیرفعال دارند.

این تغییر پارادایم حقوقی با آغاز مخاصمه بدین معناست که دولت میزبان در برابر یک دوراهی خطر حقوقی قرار می‌گیرد، اما نظام حقوق بین‌الملل پاسخ روشنی برای آن دارد: قواعد زمان صلح فوراً جای خود را به هنجارهای آمره حقوق بین‌الملل بشردوستانه می‌دهند و موافقت‌نامه‌های دوجانبه دفاعی پیشین که تسهیلات گسترده‌ای به نیروی خارجی اعطا کرده‌اند، تحت هیچ شرایطی نمی‌توانند ناقض یا محدودکننده تعهدات بین‌المللی دولت میزبان در حفظ

وضعیت بی‌طرفی باشند. دکت‌ترین حقوقی در اینجا بر مفهوم کلیدی «قرنطینه نظامی» تاکید دارد؛ بدین مفهوم که دولت میزبان قانوناً موظف است فعالیت‌های پایگاه نظامی خارجی را صرفاً به حضور استقراری، حفظ امنیت داخلی پایگاه و دفاع از خود نیروهای مستقر محدود نماید (Raina, 2026). در این وضعیت، هرگونه پرواز تهاجمی جنگنده‌ها، پرتاب موشک، ارسال پهپادهای شناسایی یا رزمی، نقض صریح و غیرقابل اغماض حریم بی‌طرفی به‌شمار می‌رود. در این سناریو، حق حاکمیت دولت میزبان نه تنها مانعی برای کنترل پایگاه و محدود کردن متحد استراتژیک پیشین نیست، بلکه دقیقاً همان مبنای مشروع و تکلیف حقوقی او برای اعمال صلاحیت سرزمینی و ممانعت از اقدامات خصمانه است.

یک گزارش اختصاصی از مجله نظامی «ایر اند اسپیس فورسز» (Air & Space Forces) فاش کرده است که «مرکز عملیات هوایی ترکیبی (CAOC) در پایگاه هوایی العدید قطر، که بیش از دو دهه رهبری کمپین‌های هوایی آمریکا در خاورمیانه را بر عهده داشت، در هفته‌های اولیه جنگ توسط حملات موشکی متعدد ایران به شدت آسیب دیده و از کار افتاده است. این مرکز یک «هدف نظامی» بود که پیش‌بینی می‌شد مورد اصابت قرار گیرد. این گزارش به وضوح نشان می‌دهد که این پایگاه صرفاً یک تاسیسات استقراری نبوده، بلکه مرکز فرماندهی و هدایت عملیات تهاجمی علیه ایران بوده است (Gordon, 2026).

مجموعه این ارکان، قواعد و دکت‌ترین‌های حقوقی نشان می‌دهد که حفظ وضعیت بی‌طرفی در نظام بین‌الملل معاصر نیازمند یک اعمال حاکمیت بسیار فعال، هوشیارانه و مقتدرانه است. دولت‌ها نمی‌توانند با اتخاذ رویکردی منفعلانه و چشم‌پوشی عامدانه از فعالیت‌های نظامی، اطلاعاتی یا لجستیکی یک متخاصم در قلمرو خود، بهانه عدم دخالت مستقیم دولتی یا فقدان کنترل را مطرح کنند. تسامح در برابر استفاده یکی از اطراف درگیر از خاک دولت بی‌طرف، به منزله مشارکت غیرمستقیم در مخاصمه است و می‌تواند مشروعیت وضعیت بی‌طرفی آن دولت را به طور کامل ساقط کند و حق دفاع مشروع برای دیگر طرف درگیر را ایجاد نماید.

۱-۳. استفاده غیرمستقیم، تغییر ماهیت حقوقی پایگاه‌ها

یکی از چالش‌برانگیزترین مباحث در این حوزه، استفاده‌های غیرمستقیم از پایگاه‌های نظامی است. در جنگ‌های مدرن، عملیات نظامی صرفاً به معنای شلیک مستقیم نیست. پایگاه‌های نظامی اغلب به عنوان مراکز فرماندهی، کنترل، ارتباطات، رایانه، اطلاعات، نظارت و شناسایی عمل می‌کنند (Schmitt, 2017). اگر یک پایگاه نظامی مستقر در کشور بی‌طرف، داده‌های اطلاعاتی لحظه‌ای، مختصات اهداف، یا پشتیبانی سایبری برای ماشین جنگی متخاصم فراهم کند، دکت‌ترین حقوق

بین‌الملل این اقدامات را معادل مشارکت مستقیم در مخاصمه ارزیابی می‌کند. در اینجا، تعهد ایجابی دولت میزبان ایجاب می‌کند که حتی جریان داده‌های نظامی و لجستیک تسلیحاتی از مبدأ یا به مقصد آن پایگاه را مسدود نماید.

ناتوانی یا بی‌میلی دولت میزبان در اعمال این محدودیت‌ها (شکست در اجرای اصل ممانعت)، ماهیت حقوقی پایگاه را از یک «تاسیسات مستقر در خاک بی‌طرف» به یک «پایگاه عملیاتی متخاصم» تغییر می‌دهد. در این وضعیت، آن بخش از قلمرو وصف پناهگاه امن پیدا کرده و مصونیت حقوقی خود را از دست می‌دهد و مسئولیت ثانویه گسترش دامنه جنگ بر عهده دولت بی‌طرفی خواهد بود که در اجرای تعهدات خود نقض عهد کرده است (Henderson, 2022: 345 et seq). با تغییر ماهیت حقوقی پایگاه نظامی و ادغام آن در ماشین جنگی یکی از متخاصمین، بر اساس پروتکل الحاقی اول مصوب ۱۹۷۷ به کنوانسیون‌های ژنو، هر مکان یا تاسیساتی که به دلیل ماهیت، موقعیت، هدف یا استفاده، کمک موثری به اقدام نظامی کند و انهدام کامل یا جزئی، تسخیر یا خنثی‌سازی آن مزیت نظامی قطعی ارائه دهد، یک «هدف نظامی مشروع» محسوب می‌شود (Protocol I, 1977: art 52(2)).

در رابطه با ناتوانی و عدم تمایل، سخنگوی وزارت امور خارجه ایران، در واکنش به دفاع مشروع ایران صریحاً اعلام کرد که دولت‌ها یک تعهد قانونی دارند که اجازه ندهند از قلمروشان برای حمله به کشورهای دیگر استفاده شود (Knipp, 2026). این اظهارات بر ناتوانی و بی‌میلی دولت‌ها میزبان در اعمال کنترل بر پایگاه‌های آمریکایی تأکید دارد. از سوی دیگر، گزارش‌هایی مبنی بر نارضایتی آشکار دولت‌های حاشیه خلیج فارس از اینکه پایگاه‌های آمریکایی نه از آن‌ها محافظت می‌کنند و نه به آن‌ها قدرت مانور می‌دهد (Nowa News, 2026)، نشان می‌دهد که این کشورها خود را در دام بی‌طرفی کاذب گرفتار می‌بینند.

از این رو هنگامی که پایگاهی در خاک کشور ثالث به چنین هدفی تبدیل می‌شود، مصونیت آن بخش خاص به حالت تعلیق درمی‌آید و یک تفکیک سرزمینی رخ می‌دهد که در آن، محدوده فیزیکی پایگاه نظامی خارجی به عنوان یک جزیره متخاصم در میان دریایی از قلمرو بی‌طرف در نظر گرفته می‌شود.

۴-۱. حق دفاع مشروع در مواجهه با پایگاه‌های دولت‌های بی‌طرف

در مواجهه با چنین پایگاهی، دولت آسیب‌دیده (طرف دیگر مخاصمه) حق دارد برای دفع تجاوز و خنثی‌سازی تهدیدات، به ماده ۵۱ منشور ملل متحد متوسل شود. حق ذاتی دفاع مشروع به دولت آسیب‌دیده اجازه می‌دهد تا در صورت احراز دکترین «ناتوان یا بی‌میل»، مستقیماً علیه پایگاه

متخاصم در خاک کشور ثالث اقدام نظامی کند. دکترین ناتوان یا بی‌میل تصریح می‌کند که اگر دولت میزبان اراده سیاسی برای توقف فعالیت‌های پایگاه را نداشته باشد، یا به دلیل ضعف نظامی فاقد توانایی عملی برای ممانعت از آن باشد، دولت آسیب‌دیده مجبور نیست منتظر بماند تا حملات از آن پایگاه ادامه یابد و مجوز حقوقی می‌یابد تا برای محافظت از خود وارد عمل شده و پایگاه مذکور را مورد هدف قرار دهد (Deeks, 2012: 483-499).

بارها و بارها دیپلمات‌های ایرانی اعلام کرده‌اند که هر پایگاهی در هر کشور همسایه که برای حمله به ایران استفاده شود، یک هدف مشروع خواهد بود. سخنگوی وزیر امور خارجه ایران نیز در گفت‌وگو با سی‌ان‌بی‌سی تصریح کرد که دارایی‌های نظامی آمریکا در منطقه تحت ماده ۵۱ منشور ملل متحد، اهداف مشروعی هستند (CNBC, 2026).

ماده ۵۱ تصریح می‌کند که هیچ‌یک از مقررات منشور، به حق ذاتی «دفاع مشروع انفرادی یا جمعی» کشورها در برابر یک حمله مسلحانه خدشه‌ای وارد نمی‌کند (میرلوحی، ۱۴۰۴: ۴۵ به بعد). هنگامی که دولتی از درون خاک یک کشور ثالث بی‌طرف مورد حمله قرار می‌گیرد یا با تهدید قطعی و قریب‌الوقوع یک حمله مسلحانه از آن مبدأ مواجه می‌شود، حق توسل به دفاع مشروع بدین معناست که دولت قربانی مکلف نیست به اعتراضات دیپلماتیک بسنده کند؛ بلکه از حق قانونی برخوردار است تا منبع و کانون تهدید را در داخل مرزهای کشور ثالث هدف قرار دهد (درویشی و همکاران، ۱۴۰۴: ۶۱-۶۴).

با این وجود، اعمال حق دفاع مشروع علیه پایگاهی در خاک کشور ثالث، تابع محدودیت‌های بسیار سخت‌گیرانه‌ای در حقوق بین‌الملل است و اصول بنیادین «ضرورت» و «تناسب» باید با بالاترین درجه از دقت رعایت شوند. اصل ضرورت ایجاب می‌کند که حمله به پایگاه تنها راهکار باقی‌مانده برای توقف تهدید باشد و پیش از آن، هشدارهای دیپلماتیک لازم به دولت میزبان داده شده باشد. اصل تناسب نیز مقرر می‌دارد که میزان و شدت نیروی به کار رفته باید دقیقاً محدود به خنثی‌سازی قابلیت‌های تهاجمی پایگاه باشد. بنابراین، عملیات نظامی باید با دقت نقطه‌ای و با هدف قرار دادن انحصاری دارایی‌های نظامی دولت متخاصم مستقر در آن پایگاه انجام پذیرد (موسی‌زاده و آذرپندار، ۱۴۰۳: ۴۹ به بعد) (نصیری و همکاران، ۱۴۰۵: ۵۰-۵۵).

در این رابطه ایران همواره تأکید کرده است که حملاتش علیه خود کشورهای حاشیه خلیج فارس نیست، بلکه معطوف به پایگاه‌ها و تأسیسات نظامی آمریکا در آن کشورهاست که از آن‌ها برای تجاوز به ایران استفاده می‌شود. سفیر ایران در نیجریه با اشاره به پایگاه‌های کویت، عربستان، امارات و بحرین نیز بیان کرده است که «این حق مشروع ماست که از خود دفاع کرده و به آن پایگاه‌هایی که از طریق آن‌ها از آمریکا حمله دریافت می‌کنیم، حمله کنیم» (Innocent, 2026).

در نهایت، تحلیل وضعیت حقوقی این پایگاه‌ها نشان‌دهنده یک توازن بسیار شکننده در حقوق بین‌الملل است. حق حاکمیت یک دولت به آن اجازه می‌دهد میزبان نیروهای خارجی باشد، اما همین حق حاکمیت، تکلیفی مطلق برای کنترل آن نیروها در زمان جنگ ایجاد می‌کند. مصونیت قلمرو امتیازی غیرقابل نقض نیست، بلکه مشروط به رعایت دقیق قواعد بی‌طرفی است. زمانی که دولت میزبان در حفظ این مرزها ناکام می‌ماند، قواعد حقوق مخاصمات مسلحانه با سلب مصونیت از پایگاه متخلف، به طرف آسیب‌دیده اجازه می‌دهند تا در چارچوب دفاع مشروع، تعادل امنیتی را بازیابی کند. این ساختار تضمین می‌کند که هیچ دولتی نتواند با پنهان شدن پشت نقاب بی‌طرفی، پناهگاهی امن برای انجام عملیات نظامی متخاصمین فراهم آورد. در ادامه پس از بررسی پایگاه‌های نظامی ایالات متحده در کشورهای حوزه خلیج فارس، موارد استفاده از آن‌ها مشخص شده و نقض‌های بی‌طرفی برجسته می‌گردد.

۲. پایگاه‌های نظامی ایالات متحده در کشورهای حوزه خلیج فارس و موارد استفاده از آن‌ها

حضور نظامی ایالات متحده در منطقه خلیج فارس تحت مسئولیت «فرماندهی مرکزی ایالات متحده»^۱ قرار دارد. از منظر ژئوپلیتیک و استراتژی نظامی، هدف اصلی این استقرار، تضمین امنیت خطوط مواصلاتی دریایی (به ویژه تنگه هرمز)، پشتیبانی لجستیکی از عملیات‌های منطقه‌ای، و ایجاد قابلیت بازدارندگی سریع از طریق استقرار پیش‌رو^۲ است. شبکه پایگاه‌های آمریکا در این منطقه به گونه‌ای طراحی شده است که نیروی دریایی، هوایی و زمینی به صورت یکپارچه توانایی پشتیبانی متقابل را داشته باشند (RAND Corporation, 2021).

۲-۱. بحرین: مرکز فرماندهی دریایی

بحرین میزبان مقر اصلی «ناوگان پنجم نیروی دریایی ایالات متحده» و «فرماندهی مرکزی نیروی دریایی آمریکا» در پایگاه پشتیبانی دریایی است. این پایگاه از نظر نظامی به عنوان قلب عملیات دریایی آمریکا در خلیج فارس، دریای سرخ، دریای عرب و بخش‌هایی از اقیانوس هند عمل می‌کند. قابلیت‌های این پایگاه شامل پهلوگیری ناوشکن‌ها، رزم‌ناوها و پشتیبانی لجستیکی از ناوهای هواپیمابر است. علاوه بر این، نیروهای گارد ساحلی آمریکا و اسکادران‌های گشت دریایی نیز در این پایگاه مستقر هستند (Congressional Research Service, 2023).

1. CENTCOM
2. Forward Deployment

۲-۲. قطر: مرکز فرماندهی هوایی

پایگاه هوایی «العدید» در قطر، بزرگترین پایگاه نظامی ایالات متحده در خاورمیانه و میزبان مرکز فرماندهی پیش‌رو سنتکام و مرکز فرماندهی عملیات هوایی است.^۱ از منظر نظامی، العدید دارای باندهای پروازی طولانی است که قابلیت پذیرش بمب‌افکن‌های استراتژیک (مانند B-52)، هواپیماهای سوخت‌رسان و انواع جنگنده‌ها را دارد. این پایگاه نقش حیاتی در مدیریت و هماهنگی تمامی پروازهای نظامی ائتلاف در حریم هوایی خاورمیانه و آسیای مرکزی ایفا می‌کند. علاوه بر این، استقرار گردان‌های پدافند هوایی موشکی پاتریوت و رادارهای باند ایکس در این پایگاه، نقض مهمی در شبکه دفاع موشکی یکپارچه منطقه ایفا می‌کند (Congressional Research Service II, 2023).

۲-۳. کویت: هاب لجستیکی و استقرار نیروی زمینی

کویت به دلیل مرزهای گسترده و دسترسی مناسب به آب‌های منطقه، تمرکز اصلی استقرار نیروهای زمینی و هاب لجستیکی ارتش آمریکا در منطقه است. «کمپ عریفجان» به عنوان پایگاه اصلی لجستیکی، فرماندهی و ترابری عمل می‌کند و تجهیزات زرهی سنگین برای استفاده سریع در شرایط بحرانی در آن پیش‌مستقر شده‌اند. این تجهیزات شامل هزاران دستگاه خودروی زرهی، تانک‌های M1A2 آبرامز، خودروهای جنگی M2 برادلی و تجهیزات پشتیبانی است که برای تجهیز کامل یک تیم رزمی تپ زرهی در صورت بروز درگیری گسترده در نظر گرفته شده‌اند. این استراتژی نیاز به انتقال زمان‌بر تجهیزات سنگین از خاک اصلی آمریکا را از میان می‌برد. علاوه بر آن، پایگاه هوایی «علی السالم» و «کمپ بوهرینگ» نیز برای تمرینات نیروی زمینی، استقرار بالگردها و پشتیبانی ترابری هوایی استفاده می‌شوند (Congressional Research Service III, 2023).

۲-۴. امارات متحده عربی: پشتیبانی هوایی و اطلاعاتی

حضور نظامی آمریکا در امارات عمدتاً در پایگاه هوایی «الظفره» (Al Dhafra Air Base) متمرکز است. این پایگاه از نظر استراتژیک برای پروازهای شناسایی، اطلاعاتی و پشتیبانی هوایی اهمیت بالایی دارد. الظفره یکی از محدود پایگاه‌های خارج از خاک آمریکاست که جنگنده‌های نسل پنجم (مانند F-22 و F-35) و هواپیماهای شناسایی U-2 و پهپادهای گلوبال هاوک (RQ-4)

۱. مرکز عملیات هوایی مشترک وظیفه فرماندهی، کنترل و هماهنگی روزانه ده‌ها سورتی پرواز (شامل پروازهای شناسایی، سوخت‌رسانی، ترابری و تهاجمی) در کل منطقه مسئولیت سنتکام را بر عهده دارد. این مرکز داده‌های دریافتی از رادارهای پیشرفته، سیستم‌های آواکس و ماهواره‌ها را پردازش کرده و یک تصویر عملیاتی مشترک در لحظه ارائه می‌دهد.

به صورت دوره‌ای در آن مستقر می‌شوند. از سوی دیگر این پایگاه میزبان سیستم پدافند ضد موشکی بالستیک تاد است که لایه بالایی دفاع موشکی اتمسفری را پوشش می‌دهد و در کنار سیستم‌های پاتریوت، ساختار دفاعی چندلایه‌ای را شکل می‌دهد. همچنین، بندر جبل‌علی در دبئی، پرتددترین بندر خارجی برای بازدید و پهلوگیری ناوهای جنگی نیروی دریایی آمریکاست (The International Institute for Strategic Studies, 2023).

۲-۵. پادشاهی عمان و عربستان سعودی: دسترسی لجستیکی و پایگاه‌های پشتیبان

عمان به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی خود در خارج از تنگه هرمز و تسلط بر دریای عرب، شریک لجستیکی مهمی است. آمریکا قراردادهایی برای استفاده از تاسیسات بندری «الدقم» و پایگاه‌های هوایی مانند «ثمریت» دارد که به ناوهای هواپیمابر و زیردریایی‌های هسته‌ای اجازه پهلوگیری بدون ورود به خلیج فارس را می‌دهد (Congressional Research Service IV, 2023). در عربستان سعودی نیز، اگرچه استقرار گسترده گذشته وجود ندارد، اما پایگاه هوایی «شاهزاده سلطان» در سال‌های اخیر مجدداً برای استقرار موقت جنگنده‌ها، سیستم‌های پدافند هوایی (مانند پاتریوت) و پرسنل نظامی جهت ایجاد عمق استراتژیک مورد استفاده قرار گرفته است (RAND Corporation, 2022).

شبکه پایگاه‌های ایالات متحده در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس یک سیستم دفاعی و تهاجمی به هم پیوسته است. تقسیم وظایف بین این پایگاه‌ها (بحرین برای نیروی دریایی، قطر و امارات برای نیروی هوایی و اطلاعات، کویت برای نیروی زمینی و لجستیک، عمان برای دسترسی اقیانوسی) به ستنکام این امکان را می‌دهد که انعطاف‌پذیری عملیاتی بالایی داشته باشد و زنجیره تأمین نظامی خود را در برابر تهدیدات نامتقارن حفظ نماید (Center for Strategic and International Studies, 2022).

۲-۶. استفاده نظامی نیروهای متخصص از پایگاه‌های نظامی مستقر در کشورهای حاشیه خلیج فارس

همان‌گونه که پیش از این نیز ذکر شد، حقوق عرفی بی‌طرفی دولت میزبان را مکلف می‌سازد که هرگونه استفاده از قلمرو خود در مقاصد جنگی را متوقف نماید. به این معنا که دولت میزبان موظف است فعالیت‌های پایگاه‌های نظامی خارجی را صرفاً به حضور استقراری و دفاع از خود پایگاه محدود کند؛ با این حال اطلاعات مربوط به پرواز جنگنده‌ها و پرتاب پرتابه‌ها نشانگر عملیات فعال چنین پایگاه‌هایی است.

به عنوان مثال، جنگنده‌های آمریکایی در تاریخ ۲۱ اسفند ۱۴۰۴، از حریم هوایی بحرین

برای عملیات نظامی علیه ایران استفاده کرده‌اند (Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations, 2026, UN Doc. S/2026/121)؛ علاوه بر این، از طریق خاک بحرین و با استفاده از سامانه موشکی هایمارس، تجاوزاتی به سواحل جنوبی ایران صورت گرفته است. همچنین پروازهای شناسایی و تهاجمی جنگنده‌ها و پهپادهای آمریکایی در تاریخ‌های ۲۱ و ۲۲ اسفند ۱۴۰۴ از حریم هوایی امارات عبور کرده‌اند و استفاده از پهپادهای انتحاری و سامانه‌های موشکی به جزایر ایران گزارش شده است (Armed Forces of the Islamic Republic of Iran, 2026). همچنین حریم هوایی و بخش‌هایی از خاک اردن، به‌ویژه پایگاه هوایی الارزق، توسط جنگنده‌ها و هواپیماهای سوخت‌رسان ایالات متحده برای تدارک و انجام عملیات نظامی علیه ایران مورد استفاده قرار گرفته‌اند (Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations, 2026, UN Doc. S/2026/139).

در گزارش دیگری نیز نشان داده شده است که در روزهای ۲۱ و ۲۲ اسفند ۱۴۰۴، حریم هوایی عربستان مسیر عبور ده‌ها جنگنده، هواپیمای شناسایی، رله مخابراتی همچون E-11A و فرماندهی همچون آواکس بوده است. همچنین تأکید شده است که ۲۳ فروند هواپیمای سوخت‌رسان در پایگاه هوایی الخرج عربستان مستقر بوده و در مناطق مرزی اقدام به سوخت‌رسانی به جنگنده‌های متخاصم کرده‌اند (Armed Forces of the Islamic Republic of Iran II, 2026). همین موارد در خصوص عمان (Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations, 2026)، قطر و کویت نیز تکرار شده است.^۱

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر با بررسی تقاطع میان اصل بی‌طرفی، استقرار پایگاه‌های نظامی خارجی و حق ذاتی دفاع مشروع، به تبیین یکی از پیچیده‌ترین چالش‌های حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه در عصر حاضر پرداخته است. بر مبنای تحلیل‌های حقوقی ارائه شده در این مقاله، می‌توان دریافت که وضعیت بی‌طرفی در حقوق بین‌الملل، صرفاً با صدور بیانیه‌های دیپلماتیک و اعلام مواضع سیاسی محقق نمی‌گردد؛ بلکه این وضعیت، یک «نهاد حقوقی» الزام‌آور است که بقای آن در گرو اجرای دقیق و توأم با حسن‌نیت تکالیف سه‌گانه «عدم جانب‌داری»، «خودداری» و به ویژه «ممانعت» از سوی دولت میزبان می‌باشد.

بر اساس چارچوب حقوقی مدون در کنوانسیون‌های لاهه مصوب ۱۹۰۷ که امروزه واجد

۱. برای مشاهده بیشتر می‌توانید به سایت زیر مراجعه نمایید: <https://B2n.ir/jb9087>

اعتبار عرفی و عام‌الشمول در نظام بین‌الملل هستند، قلمرو یک دولت بی‌طرف (اعم از حریم زمینی، دریایی و هوایی) دارای مصونیت است، اما این مصونیت مشروط به آن است که قلمرو مذکور به هیچ وجه به پایگاهی برای عملیات نظامی، انتقال تجهیزات، یا پشتیبانی اطلاعاتی و لجستیکی متخصصین تبدیل نشود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که تعهد به ممانعت، یک تکلیف ایجابی و فعال است و دولت میزبان موظف است با اعمال حاکمیت مؤثر، فعالیت پایگاه‌های نظامی خارجی مستقر در خاک خود را در زمان بروز مخاصمه، در وضعیت «قرنطینه نظامی» و صرفاً در حد حضور استقرار نگه دارد.

با انطباق این موازین حقوقی بر مطالعه موردی مقاله، یعنی وضعیت پایگاه‌های نظامی ایالات متحده آمریکا در کشورهای حاشیه خلیج فارس و گزارش‌های ناظر بر استفاده عملیاتی از این تأسیسات و حریم هوایی دولت‌های میزبان در اسفندماه سال ۱۴۰۴، پیامدهای حقوقی روشنی استنتاج می‌گردد. هنگامی که پایگاه‌های نظامی مستقر در خاک کشورهای ثالث، به عنوان مراکز فرماندهی، پرتاب پرتابه، پرواز جنگنده‌های تهاجمی، سوخت‌رسانی هوایی و یا هدایت اطلاعاتی علیه قلمرو یک دولت متخاصم دیگر (دولت ایران) مورد استفاده قرار می‌گیرند، وضعیت بی‌طرفی دولت‌های میزبان (دولت‌های حاشیه خلیج فارس) به صورت عملی و حقوقی مخدوش می‌گردد. در چنین شرایطی، چنانچه دولت میزبان بر اساس دکترین «ناتوان یا بی‌میل» (Unable or Unwilling)، اراده سیاسی لازم یا توانمندی عملیات نظامی برای توقف این استفاده‌های خصمانه را نداشته باشد، مصونیت حقوقی آن بخش خاص از قلمرو سرزمینی از میان می‌رود.

از منظر حقوق مخاصمات مسلحانه، تبدیل شدن یک پایگاه نظامی در خاک کشور ثالث به گره‌گاهی برای پشتیبانی مؤثر از عملیات نظامی، ماهیت آن را تغییر داده و آن را به یک «هدف مشروع نظامی» مبدل می‌سازد. در این راستا، این مقاله استدلال می‌کند که دولت ایران، برای رفع تهدیدات قطعی و قریب‌الوقوع، نیازی به تحمل تداوم حملات و بسنده کردن به اعتراضات دیپلماتیک ندارد. بلکه بر اساس ماده ۵۱ منشور ملل متحد، حق ذاتی «دفاع مشروع» به دولت ایران اجازه می‌دهد تا برای بازیابی امنیت ملی خود، مستقیماً کانون تهدیدات را در داخل مرزهای کشورهای حاشیه خلیج فارس مورد اصابت قرار دهد.

با وجود این، مقاله تأکید می‌ورزد که اعمال این حق، نامحدود نیست و تفکیک سرزمینی در حقوق مخاصمات ایجاب می‌کند که کل قلمرو کشور میزبان به منطقه جنگی تبدیل نشود. همچنین هرگونه اقدام نظامی در چارچوب دفاع مشروع علیه این پایگاه‌ها، باید با رعایت موشکافانه اصول بنیادین «ضرورت نظامی» و «تناسب» صورت پذیرد. به این معنا که عملیات متقابل

باید منحصرأ و با دقت نقطه‌ای، دارایی‌ها و تأسیسات نظامی طرف متخاصم را با هدف خنثی‌سازی قابلیت‌های تهاجمی، هدف قرار دهد.

در یک جمع‌بندی غایی، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در نظام حقوق بین‌الملل مدرن، حق حاکمیت و استقلال کشورها، توجیه‌گر فرار از مسئولیت‌های بین‌المللی نیست. دولت‌های حاشیه خلیج فارس به عنوان میزبانان ائتلاف‌های نظامی خارجی، نمی‌توانند هم‌زمان از مزایای حقوقی بی‌طرفی بهره‌مند شوند و در عین حال، قلمرو خود را به پناهگاهی امن برای تسهیل ماشین جنگی متخاصمین علیه ایران تبدیل کنند. توازن حقوقی ایجاب می‌کند که در صورت نقض تعهد ممانعت توسط دولت‌های حاشیه خلیج فارس، قواعد حقوق مخاصمات وارد عمل شده و به دولت ایران اجازه دهد تا در چارچوب قانونی دفاع مشروع، به خنثی‌سازی تهدیدات برخاسته از این پایگاه‌ها اقدام نماید و در رابطه با آن‌ها به استفاده از زور مشروع دست یازد.

کتابنامه

- حسینی، سید محمد؛ رهایی، سعید (۱۴۰۳). مفهوم و ماهیت «مراقبت مقتضی» در حقوق بین‌الملل. *مطالعات حقوق تطبیقی معاصر*، ۱۵ (۳۵).
- درویشی، اطهر؛ نوروزی، نیما؛ قاسم‌تبار، سید محمدرضا (۱۴۰۴). تحلیل حقوق بین‌الملل حمله نظامی رژیم صهیونیستی به ایران: از منظر مسئولیت بین‌المللی و حق دفاع مشروع بر اساس منشور ملل متحد. *قضانامه*، ۸.
- موسی‌زاده، رضا؛ آذرپندار، احمدرضا (۱۴۰۳). *حقوق بین‌الملل بشردوستانه و فناوری‌های نوین*. ایران، تهران: نشر میزان.
- میرلوحی، سید علی (۱۴۰۴). دکترین پاسخ نامتقارن و ترکیبی: تحلیل راهبرد حقوقی-سیاسی ایران در جنگ دوازده‌روزه با رژیم صهیونیستی. *مطالعات حقوقی*، ۱۷ (۴).
- نصیری، ولی‌الله؛ رضایی پیش‌رباط، صالح؛ سلیمی ترکمانی، حجت (۱۴۰۵). منع حمله تأسیسات هسته‌ای با تأکید بر حمله آمریکا به تأسیسات هسته‌ای ایران. *مجله حقوقی بین‌المللی*، ۴۳ (۸۱).
- Bothe, M. (2021). Neutrality, concept and general rules. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford University Press.
- Clapham, A. (2021). *War*. Oxford University Press.
- Cordey, S., & Kohler, K. (2021). *The Law of Neutrality in Cyberspace (CSS Cyberdefense Reports)*. Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000518198>

- Corn, G. S. (2019). *The law of armed conflict: An operational approach*. 2nd ed., Wolters Kluwer.
- Corten, O. (2016). *The 'unwilling or unable' test: Has it been, and could it be, accepted?*. Centre de droit internation ULB.
- Deeks, A. S. (2012). "Unwilling or unable": Toward a normative framework for extraterritorial self-defense. *Virginia Journal of International Law*. 52 (3).
- Dinstein, Y. (2022). *The conduct of hostilities under the law of international armed conflict*. 4th ed., Cambridge University Press.
- Henderson, C. (2022). *The use of force and international law*. 3rd ed., Cambridge University Press.
- Jensen, E. T. (2012). Sovereignty and Neutrality in Cyber Conflict. *Fordham International Law Journal*, 35 (3).
- Raina, H. (2026). *War, Neutrality and the UN Charter: State Practice in the Iran Conflict*. EJIL TALK.
- Schmitt, M. N. (Ed.). (2017). *Tallinn Manual 2.0 on the international law applicable to cyber operations*. Cambridge University Press.
- Seger, P. (2014). The Law of Neutrality. In A. Clapham & P. Gaeta (Eds.). *The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780199559695.003.0010>.
- Solis, G. D. (2021). *The law of armed conflict: International humanitarian law in war*. 3rd ed., Cambridge University Press.
- Upcher, J. (2020). *Neutrality in Contemporary International Law*. Oxford University Press.
- Zugliani, N. (2024). The Supply of Weapons to a Victim of Aggression: The Law of Neutrality in Light of the Conflict in Ukraine. *European Journal of International Law*, 35 (2). <https://doi.org/10.1093/ejil/chae019>

وبگاه‌های اینترنتی

- خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا). (۱۴۰۱). ۷ نامه جداگانه ایران به سازمان ملل و شورای امنیت درباره تجاوز .... قابل دسترس در: <https://www.irna.ir/news/86104290>
- CNBC. (2026). Iran defends strikes on Gulf states as "legitimate" targeting of U.S. military bases. Available at: <https://www.cnbc.com/video/2026/03/10/iran-defends-strikes-on-gulf-states-as-legitimate-targeting-of-u-s-military-bases.html>
- Ghanem, Dalia. (2026). The End of the Gulf's Gilded Age?. Available at:

- https://www.gmfus.org/news/end-gulfs-gilded-age?utm_source=.
- Gordon, Chris. (2026). Iran Severely Damaged US Air Ops Center in Qatar Soon After War Began. Available at: <https://www.airandspaceforces.com/us-air-operations-center-qatar-severely-damaged-iran/>
- Innocent, Goli. (2026). Gulf states targeted for hosting US bases used in attacks on Iran — Envoy. Available at: <https://thesun.ng/gulf-states-targeted-for-hosting-us/?amp>.
- Khalid Al-jaber. (2026). Security Alliances With the U.S. Have Made Gulf States More Vulnerable. Available at: <https://staging05.foreignpolicy.com/2026/03/04/iran-united-states-war-gulf-states-alliances/>.
- Khan, Junaid. (2026). UAE actively took part in Israel–US strikes on Iran during regional conflict, WSJ claims. Available at: <https://en.dailypakistan.com.pk/12-May-2026/uae-actively-took-part-in-israel-us-strikes-on-iran-during-regional-conflict-wsj-claims>.
- Knipp, Kersten. (2026). Iran War: Gulf states debate US bases, military alliance. Available at: <https://amp.dw.com/en/iran-war-gulf-states-debate-us-bases-military-alliance/a-76414229>.
- Kudrin, Bertina. (2026). The U.S.-Iran War: Fighting From ‘Neutral’ Territory. Available at: <https://www.lawfaremedia.org/article/the-u.s.-iran-war--fighting-from--neutral--territory>.
- Nova News. (2026). Trump to Netanyahu: "No attacks on Beirut. Negotiations with Iran continue." Hezbollah agrees to a ceasefire. Available at: <https://www.agenzianova.com/en/news/iran-i-nostri-attacchi-alle-basi-militari-usa-in-medio-oriente-sono-legittima-difesa/>.
- Vujanovic, David. (2026). Kuwait attacked by missiles and drones as US and Iran trade strikes in Gulf escalation. Available at: <https://www.thenationalnews.com/news/gulf/2026/06/03/kuwait-attacked-by-missiles-and-drones-as-us-and-iran-trade-strikes-in-gulf-escalation/>
- Xinhua. (2026). What to know about Gulf states' views on U.S. military presence on their soil?. Available at: <https://english.news.cn/20260317/ef9c221cae544bbda727c82a1d869bf7/c.html>

اسناد، گزارش‌ها و آراء

- Armed Forces of the Islamic Republic of Iran. (2026). Documented military monitoring reports of airspace violations and ground attacks on 21/12/1404 and 22/12/1404.
- Armed Forces of the Islamic Republic of Iran. (2026). Signal intelligence and monitoring reports of Al-Kharj airbase and airspace activities on

21/12/1404 and 22/12/1404.

Center for Strategic and International Studies (CSIS). (2022). U.S. Military Forces in FY 2022: Marine Corps, Navy, and Air Force Status.

Congressional Research Service (CRS) Report I. (2023). Bahrain: Issues for U.S. Policy.

Congressional Research Service (CRS) Report II. (2023). Kuwait: Governance, Security, and U.S. Policy.

Congressional Research Service (CRS) Report III. (2023). Oman: Politics, Security, and U.S. Policy.

Congressional Research Service (CRS) Report IV. (2023). Qatar: Governance, Security, and U.S. Policy.

International Committee of the Red Cross (ICRC). (1949). Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva.

International Conferences (The Hague). (1907). Hague Convention (V) Respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land. The Hague.

International Conferences (The Hague). (1907). Hague Convention (XIII) Concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War. The Hague.

International Court of Justice (ICJ). (1996). Legality of the threat or use of nuclear weapons (Advisory Opinion). ICJ Reports 1996.

International Court of Justice (ICJ). (2003). Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). ICJ Reports.

Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations. (2026). Letter dated 14 March 2026. United Nations.

Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations. (2026). Letter to the Secretary-General and the Security Council (UN Document No. S/2026/121). United Nations.

Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations. (2026). Letter to the Secretary-General and the Security Council (UN Document No. S/2026/139). United Nations.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). (1977). 1125 UNTS 3.

RAND Corporation. I (2021). U.S. Military Presence in the Middle East: Geography, Capabilities, and Challenges.

RAND Corporation. II (2022). Regional Responses to U.S. Force Posture in the Middle East.

The International Institute for Strategic Studies (IISS). (2023). The Military Balance 2023.

United Nation. (1945). Charter of the United Nations.

U.S. Department of Defense. (2023). Law of War Manual (Updated July 2023). <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc949845/m1/969/>